

2.1. Rašanās un ainava

Špenglera varoņdarba otrā sējuma nosaukums ir „Vispasaules vēsturiskās perspektīvas”. Sējuma teksts ir izkārtots piecās nodaļās, katrā nodaļā ir vairākas apakšnodaļas. Otrais sējums iznāca Minhenē 1922.gadā.

Pirmās nodaļas nosaukums „Rašanās un ainava”. Tajā pirmās apakšnodaļas virsraksts „Kosmiskais un mikrokosmos”, bet otrās apakšnodaļas virsraksts ir „Augsto kultūru grupa”, trešās – „Attiecības starp kultūrām”.

Teksts sākas ar filosofiskām pārdomām par augu un dzīvo būtņu eksistences nosacījumiem, ņemot vērā to, ka sastopamas mazas patstāvīgas pasaules lielajā pasaulē. Augu valsts un dzīvo būtņu valsts būtiskākā atšķirība ir saistība un brīvība. Tikai augi ir ideāli patstāvīgi. Dzīvajā radībā ietilpst zināma divējādība. Dzīvās radības nelaimes gadījumā tiecas no esamības brīvībā atgriezties atpakaļ kolektīvajā kopībā, nebaidoties zaudēt vientulību. Piemēram, dzīvnieki, sajūtot briesmas, saliedējas vienotā barā, lai kolektīvi aizstāvētos. Augi jau no senatnes asociējas ar kosmiskumu; turpretī dzīvās radības ir makrokosmosā eksistējoši mikrokosmosi.

Visam kosmiskajam piemīt periodiskums. Viss mikrokosmiskais ir polārs; kaut kam pretējs. Mikrokosmiskajā ir spriedze – saspringta domāšana, saspringta uzmanība; katrā esamības stāvoklī ir spriedze: „es” un „tu”, „jūtas” un „priekšmets”, „cēlonis” un „sekas”, „lieta” un „īpašības”. Spriedzes atslābums noslēdzas ar mikrokosmiskās būtnes dzīves nogurumu, un beigu beigās iestājas miegs.

Arī otrajā sējumā Špenglers turpina tēzi par iedalījumu „pastāvēšana” un „esamība nomodā”. Pastāvēšanai ir takts un virziens. Esamība nomodā ir spriedze un izstieptība. Pastāvēšanā valda liktenis, esamība nomodā nošķir cēloņus un sekas. Pastāvēšanā svarīgs ir jautājums „Kad?” un „Kāpēc?”; esamībā nomodā svarīgs ir jautājums „Kur?” un „Kā?”. Augi dzīvo pastāvēšanas dzīvi bez esamības nomodā. Dzīvās būtnes kļūst augi miega laikā, kad nav esamības nomodā.

Špenglers apskata sajūtu izziņas lomu cilvēka dzīvē. Redze, dzirde liecina, ka „Es” ir gaismas jēdziens; „Es” dzīve ir dzīve zem Saules; nakts ir līdzīga nāvei, izraisot baiļu sajūtu un baiļu sajūtu attiecībā pret neredzamo. Sajūtu izziņa (izziņa ar sajūtām) ir izpratne ar sajūtu palīdzību. Turpretī izpratne bez sajūtu palīdzības ir domāšana. Domāšana uz visiem laikiem izraisīja cilvēka esamībā nomodā šķelšanos. Tika nodalīts saprāts kā augstākais garīgais spēks un sajūtas kā zemākais garīgais spēks. Radās divas daļas – saprāts un sajūtas. Cilvēka domāšanā eksistējošā pasaule kļuva „visīstākā” pasaule. Domāšana kā augstākais garīgais spēks sāk atspoguļoties cilvēka izskatā – sejas apgarotībā. Domāšana modificējas; rodas teorētiskā domāšana, abstrahēšanās no pasaules reālajām. Dzīvnieki vienkārši „dzīvo”; viņi nedomā par dzīvi. Cilvēki ne tikai domā par dzīvi, bet domā arī par to, kādai vajadzētu būt dzīvei. Cilvēks projektē dzīvei alternatīvu – dzīvi, kādai tai vajadzētu būt. Kā norāda Špenglers, jo augstāka kultūra, jo izteiktāka ir šīs alternatīvas formulēšana. Domāšana iegūst varu, autoritāti, reputāciju, vērtību u.tml. Domāšana kļūst spēks – politiskais, ekonomiskais, garīgais utt.

Domāšanas mērķis ir patiesība. Patiesība tiek noformēta jēdzienos, kas ieņem stabilu vietu garīgajā pasaulē. Patiesības ir absolūtas un mūžīgas. Dzīvniekiem neeksistē patiesības. Dzīvniekiem eksistē tikai fakti. Arī cilvēka dzīve pazīst faktus. Cilvēka dzīves pieredze un zināšanas ir virzītas tikai uz faktiem. Cilvēks, kurš katru dienu tiekās tikai ar faktiem, pret kailām, abstraktām patiesībām izturās vienaldzīgi un pat naidīgi. Īstam politiķim ir tikai politiskie fakti un nav svarīgas politiskās patiesības.

Esamība nomodā sastāv no sajūtām un izpratnes, kā būtiskākais mērķis ir nemitīga orientācija makrokosmosā. Tāpēc ir vajadzīga izziņa. Tāpēc pastāv izziņas problēma, izziņa par izziņu.

Dzīve var pastāvēt bez domāšanas, taču domāšana ir tikai viens no dzīves veidiem. Domāšanas iespējas dažādu mērķu izvirzīšanā ir neierobežotas. Taču dzīve domāšanu izmanto savā nolūkā un domāšanai dod dzīvu uzdevumu, pilnīgi neatkarīgu no domāšanas abstraktajiem mērķiem. Domāšanai problēmas risinājums var būt pareizs vai nepareizs. Dzīvē tādiem risinājumiem nav nekādas vērtības.

Špenglers vērtē zināšanas par Zemes rašanos, Zemes virsmu, kā arī zināšanas par dzīvojam būtnēm. Viņa ieskatā šīs zināšanas joprojām balstās uz angļu domāšanu un angļu priekšstatiem no Apgaismības laikmeta. Tas attiecas uz Laiela „flegmātisko” ģeoloģisko teoriju par Zemes slāņu veidošanos un Darvina bioloģisko teoriju par sugu izcelšanos. Šie angļu priekšstati atzīst vienīgi zinātniski pamatojamus cēloņus. Turklāt mērķtiecīgus mehānistiskus cēloņus. Angļu pieejā neietilpst kosmiskā saistība ar procesiem uz Zemes dzīvajā dabā un nedzīvajā dabā. Netiek ņemti vērā Saules sistēmas notikumi, zvaigžņu pasaules loma. Tā vietā ir absurdi apgalvojumi par Zemes procesu dabiskumu un izolētību no kosmosa. Angļu priekšstati neņem vērā to, ko cilvēks nav spējīgs izprast, sajust, izdomāt. Kausalitātei nevar ticēt Zemes un dzīvo būtnu esamības skaidrojumos; jāņem vērā ir liktenis, tas, ko nevar paredzēt. Tā darīja Gēte.

Špenglers aicina ņemt vērā pēkšņās un dziļās pārmaiņas, kuras laiku pa laikam ir konstatējamās Zemes vēsturē – dzīvo būtnu un augu esamībā. Turklāt tās ir kosmiskā rakstura pārmaiņas, kuras nav pieejamas cilvēka sapratnei. Tā tas ir arī kultūrā. Kultūrā mēdz būt pēkšņas un dziļas pārmaiņas, kurām nevar būt mērķtiecīgi cēloņi un mērķi. Špenglers piemēra min gotiku un piramīdu stilu, kas radās negaidīti un pēkšņi. Tādējādi ir sastopami īpaši laikmeti Saules sistēmas vēsturē. Zemes pārmaiņas, dzīvības rašanās uz Zemes ir notikusi īpašos laikmetos, kas cilvēkiem ir noslēpums.

Cilvēces vissenākos laikus Špenglers iedala divos periodos: laiks, sākot no ledus laikmeta un augsto kultūru sākums Nilas un Eifratas krastos. Pirmajā periodā bija primitīva kultūra, kura līdz mūsdienām saglabājusies Ziemeļrietumāfrikā līdzās otrā perioda augstajām kultūrām. Minētajā Āfrikas daļā no augsto kultūru ietekmes izvairījās nevis atsevišķas ciltis, bet primitīvās dzīves plaša nošķirta pasaule. Špenglers pievērš uzmanību iedzīvotājuniecīgajam skaitam pirmajā periodā. Tas atsaucās uz cilšu kultūru mijietekmi, kā arī uz pirmatnējo cilvēku psihi, negaidīti ieraugot savā ceļā tādus pašus indivīdus kā viņi. Grūti pateikt, ko juta tolaik cilvēks negaidītā saskarsmē ar citu cilvēku, par kura esamību agrāk nebija nekādi priekšstati.

Nilas un Eifratas krastos augstā kultūra radās negaidīti un pēkšņi apm. 3000 gadus pirms mūsu ēras. Runa ir par ēģiptiešu kultūru un Babilonijas kultūru. Špenglers domā, ka abu kultūru ģenēze ilga apmēram 1000 gadus, transformējoties primitīvās kultūras materiālam. Bija sagatavošanās periods augstajām kultūrām. Lielas pārmaiņas notika cilvēkos.

Špenglers izsakās par kosmisko ietekmi uz cilvēku likteni. Šī ietekme valda pār cilvēces likteni, bet šo ietekmi mēs neesam spējīgi ņemt vērā. Augstās kultūras tipa negaidītā rašanās cilvēces vēsturē ir nejaušība, kura jēgu nav iespējams pārbaudīt. Nav zināms, vai kāda negaidīta parādība Zemes vēsturē neizraisīs vēl kādu kultūras formu. Mēs nevaram zināt, vai nākotnē radīsies jauna kultūra un kad tas notiks. Visas augstās kultūras nav organiski vienota grupa, un katra no tām ir radusies tajās vietās un tajā laikā cilvēka ieskatā nejauši. Špenglers runā par 8 augstām kultūrām uz Zemes. Starp šīm kultūrām pastāv grandioza mijiedarbība, ko nepieciešams pētīt. Raksturojot līdz šīm vēsturnieku paveikto, Špenglers atsaucās uz Gētes rakstu „Gara laikmeti”. Rakstā ir nosaukti četri periodi katrā kultūrā: pirmslaika (*Vorzeit*), agrā laika (*Fruhzeit*), vēlā laika (*Spatzeit*) un civilizācijas laika. Gēte esot izstrādājis terminoloģiju, kura var joprojām noderēt.

Špenglers pēc tam, kad raksturojis seno meksikāņu (maiju, acteku u.c.) zemju kultūru, tās bojāeju un Rietumu kultūras formu ekspansiju Amerikā, kārtējo reizi izsmējis dalījumu senajos laikos, viduslaikos un jaunajos laikos, uzdot jautājumu „Kas ir vēsture?”. Atbildē viņš citē un komentē vācu zinātnieku definīcijas. Špenglers izsaka protestu divām kļūdām vēsturnieku pieejā: pret pieņēmumu par cilvēces esamības galējo mērķi un pret cilvēces attīstības galējā mērķa neesamību. Viņš paskaidro, ka dzīvei ir mērķis. Mērķis ir tā uzdevuma izpildīšana, kas bija dots piedzimstot. Jau piedzimstot, cilvēks pieder vienai no augstajām kultūrām vai cilvēka tipam vispār. Trešais variants nav iespējams. Tāpēc viņa liktenis iekļūst „zooloģiskajā” vēsturē vai „vispasaules” vēsturē. Cilvēka vēsturiskā esamība ir cilvēka piederība kultūrai. Ja kultūra pāriet civilizācijas līmenī, tad beidzās cilvēka „vēsturiskums”, jo cilvēks pastāv bez kultūras. Špenglers norāda, ka tā ir viņa unikāla pozīcija, unikāla teorētiskā koncepcija. Civilizācija dzīvo saskaņā ar

zooloģiskajiem principiem arī tajā gadījumā, ja atbalsojās kultūras ekonomiskās, politiskās, mākslas atskaņas. Vienalga civilizācijā viss ir maska, ideju simulēšana.

Špenglers ļoti kritiski vērtē kultūru salīdzināšanas zinātniskos rezultātus. Valda virspusējība un parādību ārējās līdzības aplūkošana. Salīdzināt spējam tikai formu, jo nezinām, kas notika autora dvēselē, radot attiecīgo formu. Tāpat varam salīdzināt izteiksmes formu sistēmas; piem., „ēģiptiešu mākslu” varam salīdzināt ar citu kultūru mākslu. Salīdzinot formas, mēs varam vienīgi ticēt, ko autors izjuta, balstoties uz savām izjūtām, uz savu izjūtu pieredzi. Cilvēkam tiekoties ar citas kultūras formu, šī forma tiek cilvēkā izjusta, cilvēkā iedzīvināta. Bez šī procesa kultūru mijietekme nav iespējama. Visu nosaka cilvēka izjūtas, bet nevis formas, ar kurām cilvēks saskaras. Nav formu mijietekme, bet gan cilvēka izjūtas kā pamats citas kultūras formas pārņemšanā.

Tautas mentalitātes lomu Špenglers akcentē izvērstajā sarunā par tiesību sistēmas rašanos un galvenajām atšķirībām arābu, jūdu, antīkajā, kristiešu likumdošanā. Visu izšķir cilvēku attieksme pret likumdošanu: vai viņi likumdošanu uztver kā Dieva gribu jeb savu gribu. Rietumu cilvēki tiecās noskaidrot patiesību priekš sevis, balstoties uz saviem spriedumiem. Arābu cilvēki vispirms tiecās noskaidrot kopienas viedokli, kas ir analogisks Dieva viedoklim, jo kopienas gars un Dieva gars ir viens un tas pats gars.

Rietumu tiesību vadmotīvs esot cīņa starp „grāmatu un dzīvi”. Grāmata ir pagātnes, vēstures saglabāšanas fragments. Faustiskais cilvēks mīl balstīties uz pagātņi, kura sniedz jēgu tagadnei un rada pārliecību par nākotni. Antīkais cilvēks nepazīna šādu attieksmi pret pagātņi. Tāpēc Rietumu tiesības balstās uz seniem tekstiem, bet nevis uz dzīves realitāti, neatspoguļojot un neņemot vērā sava laikmeta sabiedrisko un ekonomisko garu. Antīkās tiesības (Romas) balstījās uz dzīves nepieciešamību, individuāliem gadījumiem. Rietumu tiesības balstās uz grāmatām – senākām tiesībām (Romas). Tāpēc Rietumos ir konflikts starp „dzīvi” (dzīves realitāti) un „zinātņi” (grāmatu gudrībām). Rietumu tiesības tādējādi ir „juridiskās valodas filoloģija” jeb tiesību jēdzienu sholastika. Rietumu tiesības no antīkajām tiesībām pārņēma tikai jēdzienu ārējo pusi, bet nevis jēdzienu raksturoto dzīves realitāti. Tāpēc antīko tiesību sistēmu var uzskatīt par „ķermeņa” tiesību sistēmu, bet Rietumu – par „funkciju”. Ja antīkās tiesības akcentēja statiku, tad Rietumu tiesības akcentē dinamiku. Antīkās tiesības nepievērsa nekādu uzmanību garīgumam. Vergs bija lieta, kas radīja citas lietas. Rietumu tiesībās izgudrotājs, uzņēmējs ir radoša būtne. Noslēdzot sarunu par tiesību vēsturi, Špenglers formulē konkrētus uzdevumus Rietumu tiesību sakārtošanai, balstoties uz savu dzīves pieredzi, bet nevis uz seno romiešu dzīves pieredzi.